

REGÉNY

(Nyelvújítás kori szó, a *roman* magyarításaként a regélni szóból.)

Az epika egyik fő műfaja: kötetlen formában elbeszélte történet. Formája rendszerint *próza* (de: pl. Anyegin)

Rendszerint hosszabb időtartamot felölelő történetet ábrázol, többnyire szerteágazó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel. Így az alakok, (élet)események, helyszínek és az időbeliség széles köre lehet sajátja. A *történet* (*fabula* 'ami valóban megtörtént', *szűzsé* 'ahogyan erről az olvasó tudomást szerzett') mellett fontos szerepet kaphat a szereplők érzelem-, és gondolatvilágának bemutatása; a cselekmény során kibontakozó jellemfejlődése.

Legfőbb formai jellemzői a tér- és időkezelés, a jellemzés mód, a szerkezet, az utalások rendszere; az elbeszélői nézőpont, az írói nyelvhasználat.

Az első regények a hellenisztikus korból maradtak fenn, az antik regény az 1-3. században virágzott; az antik regényt nem kötötték az arisztotelészi poétika nagyepikai eszményének, az eposznak szigorú konvenciói. Elszakad a mitikus alakoktól, mondáktól; témájuk rendszerint szerelmespárok viszontagságai, családtörténetek (pl. LONGOSZ, Daphnis és Chloé; PETRONIUS, Satyricon). Az elbeszélés általában énfőrajú.

A középkorban a 12-13. században jelent meg újra a lovagi eposzok prózai átírásaként a lovagregény (pl. Arthur-regény). Ekkor említik elsőként *románként* e műfajt.

Fordulatot hoz CERVANTES Don Quijote című műve (1605): az első, amely a hős belső világának ábrázolására törekszik. Ezzel együtt firtatja valóság és fikció viszonyát. Hozzávetőlegesen ekkor születik a *pikareszk* is.

BALZAC, HONORÉ DE

(TOURS, 1799 — PÁRIZS, 1850)

A francia irodalom legnagyobb hatású alakjainak egyike, akit már kortársai is óriásként tiszteltek. Théophile Gautier például így írt róla: „[Balzac] az a lény, aki Isten után a legtöbbet teremtett.” (Ahogy sokak szerint a zenében Bach.) Az író apja Napóleon élelmezési biztosaként gazdagodott meg, de nem szerzett nemesi címet – a *de* előszót, mely a nemesi rangot jelzi, az író maga illesztette neve elé. Szülei közt 32 év volt a korkülönbség; lehet ez tapasztalati alapja örök vágyódásának a lehetetlenséggel határos feltétlen szerelem után. Különleges életet élő, hatalmas munkabírási, de termékenysége ellenére is állandó anyagi gondokkal küszködő művész volt. Egyik levelében így írt: „*Este hat vagy hét órákor fekszem, mint a tyúk; éjjel egy órákor felkeltem magam és nyolcig dolgozom; ekkor megint alszom másfél órát; eszem egy keveset, lehetőleg kevésbé tápláló ételt, iszom egy csésze tiszta kávé, s aztán nekiülök munkámnak négy óráig. Ekkor megfürdök, látogatókat fogadok vagy elmegyek hazulról, s vacsora után lefekszem.*”

Bár már a húszas évektől írt, valódi művészi alkotópályája csak a harmincas években indult. Ekkor, „életútjának felén” fogalmazódott meg benne, hogy Dante Isteni színjátékának mintájára megírja az ember való világbeli, 19. századi „útjának” történetét. Emberi Színjáték című regényciklusának alapja, a dantei mintához igazodva, a hármas tagoltság. A három nagy témakör az *Erkölcsei tanulmányok*, a *Filozófiai tanulmányok* és az *Elemző tanulmányok* témaköre. A „tanulmányok” elnevezés jelzi, hogy az író a tudományos elemzés módszerének (is) tekintette az írást (vö. pozitivizmus). Aggályosan, már-már mániákusan ragaszkodott a valószerűséghez, térképeket tanulmányozott, temetőkre járt ki, hogy hőseinek megfelelő nevet keressen.

Az Emberi Színjáték roppant vállalkozás, több mint kilencven regény, kisregény alkotja, melyeket nemcsak a nagy témakörök foglalnak rendszerbe, hanem a visszatérő alakok (pl. Gobseck, Nucingen báró, Rastignac, Vautrin, Bianchon doktor) is. A többnyire lezárt, befejezett cselekményű művek között – a metaforikus, szimbolikus és tematikus összefüggések mellett – a visszatérő szereplők úgy teremtenek kapcsolatot, hogy mintegy „magukkal hozzák” a történetbe a másik vagy több más történetet. Maga Rastignac 14 regény, illetve elbeszélés szereplője. Balzac a pénz mozgását is rendszerszerűnek tekinti, így az arany útja is nyomon

követhető a műveken keresztül. Például Goriot lányainak szétesztott vagyona azok szeretőihez kerül, majd az uzsorás Gobseckhez, akitől egy kurtizán örökl. A lány mindenét Lucien de Rubemprére hagyja, akinek öngyilkossága után sógorára és annak gyerekeire száll.

Balzac a korabeli tudományok mindegyikére támaszkodott, írói munkája során valóban felhasznált tudományos eredményeket, megfigyeléseket. Ha történetében jogi, közigazgatási, netán orvosi kérdések bukkantak föl, szakemberekkel konzultált, különböző betegségeiről korrekciós orvosi diagnózisok.

Regényeinek elbeszélője mindent tud, mindent lát, és mindenről tájékoztatja is olvasóit (ún. *omnipotens* elbeszélő). Általában semmit sem bíz az olvasó fantáziájára, minden részletet aprólékosan leír, megjelenít. Elbeszélői módszerének lényege a befogadói véleményalkotást is befolyásolni akaró elbeszélői értékelés, értelmezés, ítélet. A gyakran a szövegbe ékelt morális értékelések, bölcselkedések megakasztják, lelassítják a cselekmény előrehaladását, s bár az elbeszélő véleménye általában objektív, szókimondóan igaz, leleplező, alkalmazásuk néha mégis indokolatlannak tűnik. Balzac azon szerzők közé tartozik, akik hittek (hisznek) a művészet, az irodalom ember- és társadalomformáló erejében; az elbeszélői ítéletek, az olvasó közvetlen megszólítása ennek eszközei. Az író büszke és becsvágyó volt, állítólag a szobájában lévő Napóleon-szobor talapzatára ezt írta: „Amit ő a kardjával ért el, azt én a tollammal fogom megvalósítani.”

Hősei, mellékszereplői, visszatérő alakjai egy-egy társadalmi *típus* megjelenítői, a polgári társadalom jellegzetes alakjai az 1816–48 közötti korszakból. A típusok Balzac regényvilágában egymástól élesen elkülönülő társadalmi csoportok, rétegek képviselői. Ritkábban Balzac romantikus álmodozókat, egyértelműen pozitív hősöket is alkot, mint amilyen az önéletrajzi ihletésű *Elveszett illúziók* főszereplője, David Séchard.

Szereplőinek megjelenítésében fontos szerepe van a pszichológiai alapú megfigyeléseknek (szenvédélyek, betegségek) és a szociológiai érzékenységnek. A regények világából következtethetünk a múlt századi Franciaország társadalmi mozgásaira, folyamataira, értékrendjére, a különböző emberi, individuális problémákra, egyén és közösség viszonyaira, az erkölcsi állapotokra. A balzaci világ összességében lehangelő: a világban eluralkodott az erőszak, a gyengébbek elnyomása, kizsákmányolása, minden emberi törekvésnek a pénz és a hatalomszerzés a mozgatója. A hagyományos erkölcsi értékek devalválódtak, a törvény előtti egyenlőség csak szólam, s az uralkodó elitre ugyanaz a gátlástalanság, aljasság jellemző, mint az alvilágra, az arisztokraták világa kiüresedett, a hercegek, grófok, bárónék pazarló, céltalan életet élnek, az emberi kapcsolatokban nincs mélység, őszinteség, csak szokások, divatok.

Balzac 18 éven át folytatott bensőséges levelezést a lengyel származású, de Ukrajnában élő Eveline Hanska grófnővel, akinek kezét 1841-ben – miután a hölgy megözvegyült – megkérte, de csak élete végén vehette feleségül, egy ukrain faluban. Párizsba hazatérte után hamarosan meghalt. Temetésén, a Père Lachaise-ben Victor Hugo mondott beszédet: „*Roppant küzdelmet vívott a modern társadalommal. Ábrándokat tépett szét, reményeket oszlatott el, álarcokat szakított le.*”

BALZAC REGÉNYPOÉTIKÁJÁRÓL

1) „A történetíró, gondoltam, a francia Társadalom lesz, nekem csak az a dolgom, hogy az írónak legyek.” (Balzac, Rónay György fordítása)	(2) „Kerülhet-e a művészet olyan közel a valósághoz, hogy a kettő egészen lefedje egymást, s így módon művészet és természet [...] szétválaszthatatlan egységet alkosson?” (Kibédi Varga Áron)
(3) „Sokszor meglepődtem már azon, hogy Balzacot azért dicsőítik, mert megfigyelőnek tartják; de nekem mindig úgy tűnt, fő érdeme az, hogy látnok, mégpedig szenvedélyes látnok. [...] Minden elképzelése olyan színes, mint az álom.” (Charles Baudelaire)	(4) „Minden fátyolt fellebbentett, minden függönyt félrehúzott, minden leplet lerántott, hogy sivár meztelenségben szemlélhesse azt a fájdalmas vergődést, amit életnek neveznek.” (Huszár Vilmos)

Sok értelmező szerint az elbeszélői szerepkör éppúgy a megalkotott szöveg nyomán formálódik, mint a regény világa. Ezért az elbeszélő által bemutatott „törvényszerűségeket”, társadalmi és pszichológiai folyamatok valójában a szöveg által teremtett összefüggések, melyek „igazáról” meg kell győznie a befogadót. Ebből fakad, hogy a regényben (ahogy Balzac más műveiben is) eluralkodik a „magyarázat démona” (Gérald Genette), amely igazolni, bizonyítani akarja a történetek igazságát.

Vizsgáld meg az elbeszélői szerepkör jellegzetességeit az alábbi idézetekben, igazold vagy cáfold érvekkel Genette állítását!

(1)

„Bármennyire is elcsépelte és lejáratta a dráma szót napjaink szívhasogató irodalma, amely kegyetlenül visszaélt vele, mégis ezt a szót kell itt használnunk.”

(2)

„Nincs Párizsnak visszataszítóbb kerülete, de mondjuk ki, ismeretlenebb sincs.”

(3)

„E megfigyelésekkel és helyi színekkel zsúfolt jelenetnek a részleteit csak azok méltányolhatják igazán, akik a Montmartre buckái és a Montrouge magaslatai közt élnek [...]”

(4)

„Miután elolvastad az öreg Goriot titkolt balsorsának történetét, jó étvággal megebédelsz, érzéketlenségedet a szerző rovására írod, ráfogod, hogy túloz, megvádolod, hogy átkölti a valóságot. Tudd meg hát: ez a dráma nem a képzelet szüleménye, nem is regény. All is true – annyira valóságos, hogy egyes elemeit bárki felismerheti a maga környezetében, esetleg saját szívében.”

(5)

„A kőkandalló mindig tiszta tűzhelye tanúsítja, hogy csak kivételes alkalmakkor raknak benne tüzet. Párkányán két cserép ócska művirág raboskodik egy roppantul ízléstelen, kék színű márvány ingaóra szomszédságában.”

(6)

„No de akármilyen ronda és utálatos ez a szalon, a szomszédos ebédlőhöz képest még mindig elegánsnak és illatosnak mondható, akár egy budoár.”

(7)

„Hogy milyen ócska, töredezett, korhadt, rozoga, csámpás, nyomorék, csonka, rokkant, haldokló ez a bútorzat, annak érzékeltetéséhez részletes leírásra lenne szükség, de ez túlságosan lassítaná történetünk érdekfeszítő menetét, és csöppet sem lenne ínyére a sietős olvasóknak.”

idézet	értelmezés, vélemény
„Egy pillantással végigláthat Párizs szalonjain, s eléggé csinos fiúnak tartja magát, hogy segítségre és pártfogásra leljen egy asszonyi szívben! Elegendő becsvágyat érzett magában, hogy pompás szökelléssel ott teremjen a kifeszített kötélén, amelyen a le nem zuhanó akrobata biztonságával kell járni, s egy bájos nő személyében meg kell találni a legjobb egyensúlyozó rudat!”	
„Nemigen firtatva az eszközöket, eleve kitalálta, hogy a világ érdekeinek bonyolult játékában meg kell ragadnia egy kereket, hogy a gép tetejére lendülhessen, s úgy érezte, van ereje a kerék megfékezéséhez.”	
„Bepillantván a Nucingen házaspár életének kulisszatitkaiba, ráeszmélt, hogy aki a szerelmet vagyonszerzés eszközéül akarja fölhasználni, annak le kell nyelnie minden szégyent, és cserben kell hagynia azokat a nemes eszméket, amelyek az ifjúság tévelygéseit megbocsáthatóvá teszik. Külsőleg ragyogó volt az életmód, amelyhez kötötte magát, de a lelkipurdalás férgei örölték, és ő keservesen vezekelt állandó szorongásaival a röpke örömkért.[...] – Megöltük talán a mandarint? – kérdezte egy nap ebéd után Bianchon. – Még nem, de már hörög.”	
„Rastignac azonban, mint a legtöbb olyan fiatalember, aki túl korán belekóstolt az élet szépségeibe, teljes fegyverzetben akart a világ harci porondjára lépni; együtt lendült a világ lázas ütemével, talán erőt érzett magában, hogy úrrá legyen fölötte, de ennek a becsvágynak sem célját, sem eszközeit nem ismerte.”	